

ANALIZA ZAKONA O ZAŠTITI OD KLEVETE I SUDSKE PRAKSE U BIH

Uvod

Do 1999. godine i u Bosni i Hercegovini su, kao i u većini susjednih zemalja, primjenjivane odredbe krivičnih zakona o kleveti i vođeni su krivični postupci protiv novinara, urednika i osnivača/izdavača medija. Na intervenciju međunarodne zajednice, predstavljene kroz Ured Visokog predstavnika (OHR), te su godine obustavljeni svi krivični postupci za klevetu i uvredu i ukinute odredbe krivičnih zakona koji su to propisivali. Ta je intervencija uslijedila jer se se iz godine u godinu povećavao broj krivičnih sudskih postupaka protiv novinara. Uz to, novinari i urednici su bili suočeni sa zatvorskim i novčanim kaznama, jer su krivični zakoni to omogućavali, iako u sudskoj praksi nije zabilježen nijedan slučaj zatvorske kazne.

Odlukom Visokog predstavnika u BiH¹, koja je objavljena 30. jula 1999. godine, suspendirane su dakle sve odredbe u zakonima koji su se odnosili na klevetu i uvredu i naređeno da oba entiteta usvoje „neophodne zakone kako bi u građanskoj parnici uspostavili pravne lijekove za klevetu, uvredu i verbalnu klevetu“ u skladu s Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Osnovni motiv za donošenje novih zakona bila je potreba da se kleveta potpuno dekriminalizira i da se na taj način omogući veća sloboda medija i osigura doprinos demokratizaciji društva. Novi su zakoni zasnovani na najvišim demokratskim standardima utemeljenim na članu 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i na sudskoj praksi Evropskog suda za ljudska prava.

Usvajanje zakona o zaštiti od klevete

Prijedlog osnova novog zakona o zaštiti od klevete pripremila je tokom 2000. godine stručna grupa sastavljena od međunarodnih i domaćih eksperata. Na kraju te godine, posredstvom OHR-a i Misije OSCE-a u BiH, prijedlozi novih zakona o zaštiti od klevete (kao i zakona o slobodi pristupa informacijama u BiH) upućeni su entitetskim parlamentima na usvajanje.

Narodna skupština Republike Srpske je već 2001. godine usvojila Zakon o zaštiti od klevete², dok je Parlamentarna skupština Federacije BiH odugovlačila taj proces blizu 16 mjeseci. Na zahtjev javnosti i medijske zajednice, Visoki predstavnik je konačno 1. novembra 2002. godine donio novu odluku kojom se proglašava Zakon o zaštiti od klevete i u Federaciji BiH³. Zakon je u neizmijenjenom tekstu usvojen 2003. u Parlamentu Federacije BiH. Zbog promjene sudske nadležnosti, ovaj je zakon izmijenjen samo u tom dijelu 2005. godine⁴.

Zakon o zaštiti od klevete u Brčko Distriktu usvojen je 2003. godine⁵, koji uglavnom sadrži osnovne formulacije iz dva entitetska zakona i u manjoj mjeri će se pominjati u ovoj analizi.

Novi zakoni o zaštiti od klevete se primjenjuju od 2002. godine, odnosno od 2003. godine i na osnovu njih se vode parnični (građanski) postupci o naknadi štete. Zakoni o zaštiti od klevete su *lex specialis* i primjenjuju se isključivo po tužbama za naknadu štete za klevetu. Sudski postupci za uvredu ne vode se po ovim zakonima.

Uz ova tri zakona o zaštiti od klevete, ograničenja prava na slobodu izražavanja u BiH iz stava 2. člana 10. Evropske konvencije, koja se odnose na zaštitu ugleda ili prava drugih, uglavnom reguliše još i Zakon(i) o obligacionim odnosima⁶. Na osnovu Obligationog zakona vode se sudski postupci za naknadu štete za uvredu.

Karakteristike novih zakona

Praksa i standardi koje je uspostavio Evropski sud za ljudska prava imali su presudan utjecaj na zakone o zaštiti od klevete u Bosni i Hercegovini. U njima se uspostavlja balans između prava na slobodu izražavanja (koje se štiti i po sadržaju i po formi) i zaštite ugleda i dostojanstva ličnosti. Ovim zakonima se takođe pruža zaštita na pravo na slobodu mišljenja, osigurava zaštita novinarskih izvora, onemogućava javna vlast da tuži novinare i medijske kuće, ohrabruje profesionalno postupanje novinara, obavezuje oštećeni da „*preduzme sve mjere da ublaži štetu... a naročito da podnose zahtjev za ispravku*”⁷ i podstiču sud, tužitelj i tuženi na rješavanje spora medijacijom.

Ključni principi podsticanja prava na slobodu izražavanja u ovim zakonima formulisani su u 1. članu (Zakon u RS-u), odnosno u 2. članu (Zakon u FBiH i Zakon u Brčko Distriktu). U njima se, naime, ističe da „*pravo na slobodu izražavanja štiti sadržaj izražavanja, kao i način na koji je iznesen i ne primjenjuje se samo na izražavanja koja se smatraju pohvalnim ili neuvredljivim, nego i na izražavanja koja mogu uvrijediti, ogorčiti/šokirati ili uznemiriti*”.

Ovaj princip je utemeljen na nekoliko presuda Evropskog suda za zaštitu ljudskih prava⁸ u kojima se dodatno ističe da je „*ovo nužno zbog pluralizma, tolerancije i širokogrudnosti, bez kojih nema demokratskog društva*”. U narednom članu zakona u BiH (u 2. članu Zakona u RS-u, odnosno u 3. članu Zakona u FBiH i Zakona u Brčko Distriktu) se dodatno ističe da se „*Zakon tumači na takav način da se primjenom njegovih odredbi u najvećoj mjeri obezbjeđuje princip slobode izražavanja*”.

Tri zakona o zaštiti od klevete su na identičan način definirala bitne elemente klevete, iako se razlikuju neke terminološke i lingvističke formulacije. Osnovni elementi klevete u sva tri zakona su istovjetni: *a) postojanje netačnih informacija; b) identifikacija oštećenog fizičkog ili pravnog lica; c) šteta; d) prenošenje trećim osobama (izjava pred više lica, objavljivanje u medijima) i e) namjera ili nepažnja.*

Ipak, postojanje netačnih informacija definiše se na različite načine u ovim zakonima: dok Zakon u FBiH upotrebljava pojam „*neistinite činjenice*” (što je *contradicti in adiecto*), Zakon u RS pominje „*izražavanje nečeg neistinog*”.

Između ova dva zakona postojala je u samom početku još jedna razlika koja se odnosila na nadležnost sudova. Dok je Zakon RS od samog početka odredio da su za ovu vrstu sudskog postupka nadležni opštinski sudovi, Zakon FBiH je propisao da su kantonalni sudovi nadležni za suđenja za klevetu objavljenu u medijima a opštinski za sve ostale slučajeve klevete. Na ovaj se način željelo osigurati viši kvalitet sudskih postupaka na kantonalnim sudovima u sporovima u kojima su uključeni mediji. Ali, već sredinom 2005. godine novim je Zakonom o nadležnosti sudova⁹ u Federaciji BiH određena nadležnost opštinskih sudova za sve vrste parničnih/građanskih sporova, pa i za klevetu.

Novi zakoni i novinari

Novi zakoni, kao što se vidi iz uvodnih odredbi sva tri zakona, ohrabruju slobodnu štampu i slobodu izražavanja, pa i izražavanja „*koja mogu uvrijediti, ogorčiti/šokirati ili uznemiriti*“. Njima se pruža zaštita na pravo na slobodu mišljenja (iznošenje vrijednosnih sudova) i osigurava apsolutna zaštita novinarskih izvora.

Ali to je tek jedna strana medalje. Druga obuhvata definicije odgovornosti medija i novinara. Novinari će odgovarati i snositi posljedice za klevetu ukoliko su „*namjerno ili iz nepažnje iznijeli ili pronijeli izražavanje neistinite činjenice*“, odnosno ako „*prouzrokuju štetu ugledu fizičkog ili pravnog lica iznošenjem ili pronošanjem izražavanja nečeg neistinitog*“¹⁰.

Od novinara i štampe se, dakle, traži razumno ponašanje u skladu s profesionalnim kodeksom i postupanje koje nije zlonamjerno.

Novinari i mediji neće biti odgovorni ako su „*po zakonu obavezni da iznose ili pronose izražavanja u toku zakonodavnog, sudskog ili upravnog postupka*“, ali i kad je to što je objavljeno bilo „*razumno izražavanje*“¹¹. Odgovornost novinara je izuzeta i kad su objavljene neistinite informacije ukoliko su ispunjena dva uvjeta: „*dobronamjernost*“ i postupanje „*u skladu s najvišim profesionalnim standardima*“.

Počeci sudske prakse

Zbog Odluke OHR¹² o obustavi krivičnih postupaka za klevetu, od sredine 1999. godine do stupanja na snagu novih zakona o zaštiti od klevete, u sudovima u BiH nisu vođeni sudski postupci po tužbama za klevetu. Nakon usvajanja ovih zakona, sudovi u oba entiteta bili su zatrpani tužbama protiv novinara, urednika i izdavača.

Neposredno nakon donošenja novih zakona, već 2003. i 2004. godine bilo je registrovano blizu 300 tužbi za klevetu. Kad se taj broj uporedi sa ukupnim brojem medijskih kuća u BiH, kako elektronskih tako i štampanih, statistički ispada da je te godine svaki medij tužen bar jednom i takođe svaki deseti novinar. Naravno, nisu tuženi svi mediji i svaki deseti novinar, jer se glavnina tužbi odnosila na dio njih.

Prema nezvaničnim podacima (zvaničnih nema i nikad nisu objavljeni¹³), najviše tužbi je podneseno protiv urednika i izdavača „Dnevnog avaza“, potom protiv izdavača i urednika vodećih magazina „Slobodne Bosne“ i „Dana“ i najstarije dnevne novine „Oslobođenja“ i njenih novinara i urednika. Po broju tužbi prednjači osnivač dnevnih novina „Dnevni avaz“ (Fahrudin Radončić, bivši novinar, medijski tajkun i sada predsjednik političke partije i ministar u Vijeću ministara BiH)¹⁴. Odmah iza njih po broju tužbi su javne ličnosti, političari i državni dužnosnici na svim nivoima vlasti, te vlasnici „Oslobođenja“ (vlasnici najveće pivare i niza trgovina i preduzeća u BiH). Ta karakteristika nepromijenjena je sve do danas.

Neuporedivo su do 2007. godine bile najbrojnije međusobne tužbe izdavača dvije dnevne novine („Dnevnog avaza“ i „Oslobođenja“).

Počeci primjene zakona o kleveti prve dvije godine karakteristične su i po visini odštetnih zahtjeva u tužbama za klevetu. Iako su oni u cjelini bili enormno visoki (od 20.000 do 200.000 KM), prve i druge godine bilo je dosta tužbi u kojima se tražila naknada štete od nekoliko stotina hiljada pa do milion KM.

To je vjerovatno bio rezultat nerealnih očekivanja o „lakom bogaćenju“, kao i posljedica neobaviještenosti o plaćanju sudskih taksi. Najveće odštetne zahtjeve postavljaju političari (predsjednici partija, ministri i drugi visoki dužnosnici), menađeri i medijski tajkuni.

Određivanje naknade štete

Iako zakoni o zaštiti od klevete u BiH nisu propisali visinu naknade štete u ovim sudskim postupcima, oni su ipak postavili uslove koje su primijenjeni i u sudskoj praksi. U zakonima je, naime, propisano da „*obeštećenje treba da bude u srazmjeri s nanesenom štetom ugledu oštećenog*“ i „*da iznos dodijeljene naknade štete ne dovede do materijalnih teškoća ili stečaja štetnika*“¹⁵ (tj. medija).

Imajući u vidu te zakonske uslove i sudsku praksu u presuđivanju naknade nematerijalne štete u ostalim sudskim postupcima, sudovi su uspostavili neku vrstu gornjeg novčanog praga u postupcima za klevetu koji uglavnom ne prelazi iznos od 5.000 KM. Većina presuđenih naknada zapravo su između 1.000 i 4.000 KM, a samo u rijetkim slučajevima 6.000 do 10.000 KM.

U prve dvije-tri godine, međutim, u tri presude dosuđena je naknada štete od 20.000 KM, ali su ti iznosi u dugostepenim presudama smanjeni na 15.000 (u dva slučaja), odnosno 10.000 KM.

Drastično smanjivanje dosuđenih novčanih naknada štete na nivo znatno ispod 5.000 KM, spoznaja da se sudske takse plaćaju u srazmjeri prema visini odštetnih zahtjeva u tužbama i način plaćanja sudskih troškova bitno su uticali da podnositelji tužbi u međuvremenu postanu znatno skromniji u svojim zahtjevima. Sudovi su, naime, zauzeli stanovište da i u slučajevima i kada donesu presude o kleveti i dodijele naknadu štete, svaka strana (znači, i tužitelji i tuženi) u principu plaća u

cjelini ili djelimično svoje sudske troškove u ovisnosti od stepena uspjeha u parnici. Odnosno, tužitelji plaćaju sudske troškove obje strane kad je njihova tužba odbijena. Pošto uz enormno visoke zahtjeve za naknadu štete idu i visoke sudske takse, tužitelji su bili na gubitku čak i kad im je dosuđena neka skromnija naknada štete u rasponu od jedne do pet hiljada KM.

U većini novih tužbi za klevetu od 2006/07. godine do danas uočljivo je da su zahtjevi za naknadu štete znatno niži i da u prosjeku nisu veći od nekoliko hiljada KM za naknadu nematerijalne štete zbog povrede ugleda i dostojanstva. Ponekad se traži i samo jedna KM. S druge strane, sve su češći zahtjevi tužitelja da izreka presude (uvodni dio i zaključak suda) bude objavljena u nekom mediju po izboru podnositelja tužbe i na trošak tuženih novinara i medija. Zahtjevi da se presuda objavi u cjelini, sa obrazloženjem, prilično su rijetki i sudovi ih, i kad se ispostave takvi zahtjevi, redovno odbijaju.

Privremene mjere zabrane objavljivanja

Tokom višegodišnje sudske prakse u prvi plan su izbila četiri ključna problema koji su rezultat bilo nepreciznosti samih zakona i njihove neusklađenosti s drugim zakonima, bilo neizgrađene sudske prakse i strukturalne necjelovitosti pravosudnog sistema u Bosni i Hercegovini. To se odnosi na predviđenu mogućnost izricanja privremene mjere zabrane objavljivanja, na sudsko vještačenje u ovim postupcima, na teret dokazivanja i na pasivnu identifikaciju odgovornih osoba za klevetu.

Najviše sporova izazvala je odredba o privremenoj mjeri. Ovim je zakonima u članu 10. stav 3. (Zakon FB-H), odnosno u članu 11. stav 3. (Zakon RS) predviđeno da se *„privremena sudska mjera o zabrani ponošenja ili daljnjeg pronošenja izražavanja neistinite činjenice može odrediti samo ako oštećeni sa najvećom sigurnošću može učiniti vjerovatnim da je to izražavanje prouzrokovalo štetu njegovom ugledu i da će oštećeni trpjeti nepopravljivu štetu...“*.

Pozivajući se na ovu zakonsku odredbu gotovo svi tužitelji, a pogotovo političari i medijski vlasnici, u samom su početku primjene zakona postavljali zahtjeve da sud donese odluku o privremenoj mjeri. Kantonalni sud u Sarajevu, koji je prve i druge godine imao i najviše predmeta ove vrste, donio je čak četiri odluke o privremenoj zabrani od ukupno šest prvih postupaka po tužbama za klevetu. Na osnovu ove učestalosti stekao se dojam u javnosti da će privremenu zabranu tražiti svi tužitelji, da će je sudovi olako usvajati i da bi to moglo postati pravilo.

Iako je ta zakonska mogućnost predviđena kao izuzetak (*„...samo ako oštećeni sa najvećom sigurnošću može učiniti vjerovatnim da je to izražavanje prouzrokovalo štetu njegovom ugledu i da će oštećeni trpjeti nepopravljivu štetu...“*) njena nekritička i učestala primjena predstavljala je realnu opasnost za uvođenje neke vrste cenzure na mala vrata i zabrane prije konačne sudske odluke. To je naravno izazvalo burne reakcije u novinarskoj zajednici i oštre komentare u javnosti.

Ključni je nedostatak odredbe o privremenoj mjeri sadržan u njoj samoj, jer se u slučaju izricanja ovih mjera prejudicira postojanje klevete, iako to tek treba utvrditi u sudskom postupku koji tek što je započeo i nije završen ni u prvom stepenu. To je nelogično i uz to protivriječi osnovnim sudskim načelima neposrednosti, kontradiktornosti postupka (*(audiatur et altera pars)*) i nepristrasnosti.

Nakon ove četiri sudske odluke o privremenoj zabrani i reakcija novinara i javnosti, sudovi u BiH nisu više donijeli nijednu novu odluku te vrste. Takođe, ni tužitelji više ne traže takve mjere često kao što su to činili u početku primjene zakona.

Autori – samo novinari ili i oni koji daju izjave?

Zakonima je određeno da su za klevetu u medijima odgovorni „...*autor, odgovorni urednik, izdavač, kao i lice koje je na drugi način vršilo nadzor nad sadržajem tog izražavanja...*” (član 6. stav 2. Zakona FBiH, odnosno član 5. stav 1. Zakona RS). Ova formulacija ostavlja nepreciznim pojam autora, što je dovelo do različite sudske prakse.

Da li su za klevetu odgovorni samo autori-novinari i „*sve druge osobe koje na drugi način vrše nadzor nad sadržajem tog izražavanja...*” ili su odgovorne i osobe koje su izvor informacija i daju izjave novinarima? Sudovi u RS i u FBiH zauzeli su suprotna stanovišta, iako ima razlika i u sudskoj praksi među sudovima istog entiteta, čak i u okviru istog suda (dva slučaja pred Vrhovnim sudom FB-H).

Na osnovu restriktivnog tumačenja, neki su sudovi (ali ne svi) u FBiH zauzeli stanovište da nisu odgovorni oni koji daju izjave jer nemaju „*nadzor nad sadržajem tog izražavanja*” ako je objavljeno u medijima. U sudskoj praksi u RS zauzeto je stanovište da su i ta lica odgovorna, kao i lica koja imaju „*nadzor nad sadržajem tog izražavanja*”.

U zakonodavstvima i u sudskoj praksi većine evropskih sudova ne postoji ova dilema jer se smatra da je prvenstveno odgovorno lice koje daje izjavu a tek potom i lica koja su novinari, urednici i izdavači (oni koji „*vrše nadzor...*”).

Nakon više rasprava o primjeni zakona o zaštiti za klevetu u Vijeću za štampu BiH, u kojoj su uz novinare sudjelovali i sudije, medijski eksperti i drugi, predloženo je da se u zakonima posebno definišu pojmovi novinara i autora. Prema ovom prijedlogu, „*novinar je svaka osoba koja iznosi svoju ili prenosi tuđu informaciju*”, dok je „*autor izjave svaka pravna ili fizička osoba koja je dala informaciju*”.

Teret dokazivanja

Tokom primjene zakona o zaštiti od klevete prisutne su i dileme o tome na kome je teret dokazivanja u ovim postupcima. Na tužitelju ili na tuženom? Novinarska i pravosudna zajednica imaju suprotne poglede o tome.

U sudskoj praksi u BiH prevladava stanovište da je teret dokazivanja u ovim slučajevima klevete na strani tužitelja, dakle onoga ko je, kako to ovi zakoni kažu, „*iznosio ili pronosio*” netačnu informaciju. Takvo stanovište ima djelimično opravdanje utoliko što je logično da onaj ko iznosi neke tvrdnje o drugome (koje imaju elemente klevete) to i dokazuje. To stanovište ima uporište i u osnovnim principima parničnih postupaka po novim zakonima u BiH po kojima u građanskim/parničnim postupcima teret dokazivanja počiva na objema stranama.

Međutim, Evropski sud za ljudska prava je u dobrom broju svojih odluka iznio stav u kojem je kritikovao praksu obaveznog prebacivanja tereta dokazivanja na tuženog, jer smatra da je tužitelj a ne tuženi često u boljoj prilici da dokaže neistinitost objavljenih navoda. Evropski sud je u takvim odlukama zaključio da bi obaveza dokazivanja istinitosti objavljenih izjava mogla predstavljati kršenje člana 10. Evropske konvencije¹⁶. Ali, Evropski je sud prihvatio i stanovište da u načelu nije nekompatibilno sa članom 10. Konvencije da ponekad teret dokazivanja istinitosti klevetničkih izjava bude stavljen i na tuženog.

Sami zakoni o zaštiti od klevete u BiH u ovom su pogledu nisu restriktivni u odnosu na novinare i medije, što se pokazalo dobrom osnovom u stvaranju sudske prakse. Zakoni, naime, sadrže i dvije bitne odredbe u kojima se dodatno podstiče pravo na slobodu izražavanja. U članu 7. Zakona FBiH, dakle, propisano je da „*ne postoji odgovornost za klevetu u slučaju da je izražavanje u suštini istinito a netačno u nebitnim elementima*” (u članu 6. Zakona RS ističe se da „*nema odgovornosti kada je izražavanje u suštini istinito*”), kao i da odgovornost ne postoji ukoliko sud utvrdi „*dobronamjernost i pridržavanje štetnika (novinara/urednika/medija) opće prihvaćenih profesionalnih standarda*”.

Ukoliko ispunjavaju ova dva uslova (dobre namjere i poštivanje profesionalnih standarda), dakle, ne postoji odgovornost za klevetu čak i u slučaju da je objavljena netačna informacija. Naravno, „*dobronamjernost*” i postupanje „*u skladu s najvišim profesionalnim standardima*” se ne podrazumijevaju već se pred sudom dokazuju u svakom konkretnom slučaju.

Sudska vještačenja

Zakoni o zaštiti od klevete određuju da obeštećenje treba da bude u srazmjeri sa nanesenom štetom ugledu oštećenog i da je prilikom određivanja obeštećenja sud dužan da cijeni „*sve okolnosti slučaja, a naročito sve mjere koje je poduzeo štetnik radi ublažavanja štete, kao što su: objavljivanje ispravke i opozivanje izražavanja neistinite činjenice ili izvinjenje; činjenicu da je štetnik stekao novčanu korist iznošenjem ili pronošenjem tog izražavanja*”¹⁷, kao i „*činjenicu da li bi iznos dodijeljene štete mogao dovesti do velikih materijalnih poteškoća ili stečaja štetnika*”¹⁸.

Sudska praksa u BiH je neujednačena u pitanju načina utvrđivanja postojanja nematerijalne štete (duševni bolovi). Sudovi u Federaciji BiH u pravilu konsultuju vještake medicinske struke (neuropsihijatre) koji imaju zadatak da nakon pregleda

ispitanika sačine stručni nalaz u kojem će iznijeti svoje mišljenje o tome da li je tužitelj trpio duševne bolove kao posljedicu objavljene klevete, koliko su ti bolovi trajali i njihov intenzitet. Nasuprot ovome, sudovi u RS i u Brčko Distriktu ne traže vještačenje u ovakvim slučajevima i svoj sud donose na osnovu svih okolnosti i slobodne procjene. Ovaj drugi pristup primjenjuju i Evropski sud i sudovi većine evropskih zemalja.

Na osnovu analize dijela presuda u FBiH i nalaza medicinskih vještaka o duševnim bolovima ispitanih podnosilaca tužbi moglo se utvrditi da je ova vrsta vještačenja vrlo formalna i u velikom dijelu neuvjerljiva. Osim toga, uvođenjem ovih vještaka u sudske postupke o kleveti dolazi do znatnog produžavanja tih postupaka koji su inače prema zakonskim odredbama trebalo da budu hitni.

Produžavanje postupaka ne koristi ni tužiteljima, koji ne mogu ostvariti zakonom osiguranu zaštitu u što kraćim rokovima da bi eventualno objavljivanje presude ili ispravke imalo smisla, kao ni tuženima koji su prinuđeni trošiti dragocjeno i vrijeme i novac u ovim postupcima. Činjenica je da neki postupci za klevetu traju godinama i u tom slučaju njihov ishod gubi svaki smisao.

Politiziranje sudskih postupaka

Iako zasnovani na najvišim međunarodnim standardima, ovi vrlo moderni zakoni o zaštiti od klevete u BiH iznevjerili su očekivanja bh. novinara o tome da će tužbi za klevetu biti manje kad počne njihova primjena. Zapravo, dogodilo se suprotno: u samom početku bilo je čak više tužbi nego ranije. Prema nezvaničnim statistikama, između 2004. i 2009. godine u prosjeku je bilo od 200 do 300 novih tužbi u svim sudovima u BiH, da bi tek nakon toga njihov broj padao i sada iznosi u prosjeku ispod stotinu novih tužbi godišnje (nezvanična informacija).

Sve nove tužbe nisu procesuirane, jer se svake godine dio dužbi povuče (najviše u slučaju kada podnositelji tužbi dobiju odgovarajuću satisfakciju objavljivanjem ispravki ili posredovanjem Vijeća za štampu, odnosno Regulatorne agencije), a dio tužbi sudovi odbace zbog formalnih nedostataka.

Kako su, pored medijskih tajkuna, po broju tužbi najbrojniji političari (predsjednici partija, članovi vlade i najviši državni dužnosnici), već na osnovu te činjenice može se zaključiti da oni, s jedne strane, ne pokazuju najveći prag tolerancije za javnu kritiku vlastitog djelovanja i, s druge, da ove sudske postupke koriste kao svojevrsni pokušaj „discipliniranja i kažnjavanja“ novinara i medija. Taj je motiv prisutan od samog početka ovih sudskih procesa, kad su upravo oni postavljali maksimalne zahtjeve za novčano obeštećenje, ali i danas iako su njihovi odštetni zahtjevi manji.

Sudska praksa je u tom pogledu neujednačena. Najveća obeštećenja (u iznosima od 10.000 do 20.000 KM prvih godina) dodijeljena su podnositeljima tužbi s najvišim političkim funkcijama. Posljednjih godina te su naknade štete između 5.000 i 10.000 KM. U tim presudama se nerijetko nalaze i kvalifikacije o tome da je njihov

ugled i dostojanstvo „teško povrijeđeno“ objavljenim priložima pošto oni „zauzimaju najviše javne dužnosti“.

Iako su u pitanju prvostepene presude, vrijedi ih navesti kao ilustraciju shvatanja sudova koji, suprotno stanovištu Evropskog suda za zaštitu ljudskih prava, više štite visoke javne, političke i državne dužnosnike nego interese javnosti i obavezu medija da budu u službi javnosti. To su presude Općinskog suda u Sarajevu (trojica lidera SDP protiv magazina „Slobodna Bosna“ i tri presude Opštinskog suda u Banjoj Luci (Milorad Dodik protiv novinara i urednika TV magazina „60 minuta“ koji je do prošle godine emitirala *Federalna TV*). U svim ovim presudama određene su znatne naknade štete (u prvom slučaju ukupno 9.000 KM za trojicu funkcionera SDP) i u ostala tri slučaja dva puta po 5.000 KM i jednom 10.000 KM.

Iako su u pitanju prvostepene presude, karakteristično je da su tužbeni zahtjevi predsjednika najveće političke partije u RS Milorada Dodika (SNSD) protiv Federalne TV u Općinskom sudu Sarajevo odbijeni (u toku rješavanje u drugostepenom postupku) i da su njegove tri nove tužbe pred Opštinskim sudom u Banjoj Luci (takođe protiv Federalne TV) prihvaćene i presuđena je naknada dva puta po 5.000 KM i jednom 10.000 KM. Teško je donijeti zaključak prije drugostepenih presuda, ali ovi primjeri ukazuju na mogućnost neujednačenih kriterija u primjeni istih zakona i standarda.

Zaključci analize

Tokom deset godina primjene zakona o zaštiti od klevete u Bosni i Hercegovini stvorena je relativno bogata sudska praksa, s određenim pozitivnim ali i negativnim posljedicama. U pozitivne karakteristike sudske prakse na prvom mjestu treba navesti nastojanje sudova da slijede standarde i presude Evropskog suda, da štite slobodu izražavanja i da imaju ujednačeni kriterij u određivanju visine naknade nematerijalne štete i sudskih troškova. Sudska praksa zaslužuje pozitivnu ocjenu i zato što je u ranoj fazi odustala od odluka o privremenim mjerama zabrane objavljivanja. To međutim ne isključuje obavezu parlamenata da ove odredbe preciziraju i zakone do kraja usaglase sa evropskim standardima.

U nizu presuda uočljivo je da se sudovi u Bosni i Hercegovini često pozivaju na Evropsku konvenciju i na standarde i konkretne odluke Evropskog suda, što je vrlo ohrabrujuće. U izvjesnom broju presuda sudovi se pozivaju i na kodekse za štampu i elektronske medije u dijelu u kojem ocjenjuju novinarsku dobronamjernost i pridržavanje općeprihvaćenih profesionalnih standarda medija, što je, sa stanovišta sudske prakse, jako pozitivno i takođe je u interesu novinarske zajednice.

Iako sudska praksa pokazuje relativno ujednačene osnovne kriterije u primjeni ovih zakona, prisutne su ipak i brojne dileme i suprotna stanovišta. To se prije svega odnosi na određivanje pasivne legitimacije (da li je odgovoran autor izjave ili samo autor priloga, ili oba), na procesno uređivanje pitanja na kome je teret dokazivanja, na sudska vještačenja (o duševnim bolovima) i donekle na politizaciju postupaka i

presuda kad su u pitanju najviše javne i političke ličnosti. Najveći minus sudske i više godina. To je suprotno ciljevima ovih zakona i prirodi ovih postupaka.

Negativne posljedice su rezultat početne nepripremljenosti sudova u preuzimanju standarda anglo-saksonskog prava (koje su nametnuli pravosudna reforma i novi zakoni o kleveti), zatim godinama prisutne neažurnosti pravosuđa u BiH, a takođe i političkog uticaja na pravosuđe. Neujednačeni kriteriji o svim pitanjima sudske prakse su rezultat specifičnog političkog i upravnog uređenja zemlje u kojoj realno postoje dva paralelna pravosudna sistema u dva entiteta (BiH nema vrhovni sud).

U međuvremenu je ipak sudska praksa obogaćena i donekle ujednačena nakon niza presuda Ustavnog suda BiH koji ima apelacionu nadležnost i donosi odluke koje su po formi slične odlukama Evropskog suda i standardima koje one uspostavljaju.

Nakon deset godina primjene zakona o zaštiti od klevete činjenica je da je još uvijek veliki broj sudskih postupaka za klevetu (u prosjeku godišnje blizu stotinu novih predmeta). Najveći broj tužbi protiv novinara i urednika podnose medijski tajkuni međusobno (vlasnici suprotstavljenih medija), potom političari i ostale javne ličnosti. Većina ovih tužbi motivirana je političkim pritiscima na medije.

Prema nezvaničnim pokazateljima (naglašavamo, zvaničnih statistika nema), oko jedne trećine tužbi i zahtjeva za naknadu štete sudovi nisu prihvatili i odbacili su ih zbog formalnih propusta, ili su ih tužitelji sami povukli. U slučajevima kad su dosuđene naknade štete one su u prosjeku između 1.000 i 5.000 KM. Vrlo je mali broj naknada štete koje su iznad 5.000 KM.

Najveći dosuđeni iznosi iznad 10.000 KM su rijetki, ali je karakteristično da su isključivo političarima dosuđene naknade od 10.000 KM do 20.000 KM. Ova činjenica i neujednačeni kriteriji u presuđivanju dijelom omogućavaju predstavnicima javne vlasti i najvišim političkim dužnosnicima da sudske postupke za klevetu koriste kao sredstvo pritiska na medije i novinare.

¹ Odluka o restruktiranju Sistema javnog emitiranja u Bosni i Hercegovini i o slobodi informisanja i ukidanju krivičnih kazni za uvredu i klevetu (http://www.ohr.int/decisions/mediadec/default.asp?content_id=31174)

² Usvojen 25. jula 2001. godine, objavljen u „Službenom glasniku Republike Srpske“ broj 37/01, (<http://www.bhnovinari.ba/images/stories/pdf/zakoni/zakonzastitiodkleveters.pdf>)

³ Objavljen u „Službenim novinama Federacije BiH, broj 52/02 (www.bhnovinari.ba/images/stories/pdf/zakoni/zakonzastitiodklevetefbih.pdf)

⁴ Službene novine Federacije BiH, broj 38/05

⁵ „Službeni glasnik“ Brčko Distrikta broj 14/03

⁶ Zakon o obligacionim odnosima („Službeni list SFRJ broj 29/78, 39/85 i 57/89, „Službeni list RBiH“ broj 2/92, 13/93 i 13/94 i „Službeni glasnik“ Republike Srpske broj 17/93 i 3/96

⁷ Član 8. oba zakona o kleveti

⁸ Presude u predmetima *Handyside protiv UK* (1991. godina), *The Observer i Guardian protiv UK* (1992. godina), *Prager i Oberschlick protiv Austrije* (1995. godina)

⁹ Službene novine FBiH, broj 38/05

¹⁰ Član 5. Zakona RS i član 6. Zakona FBiH

¹¹ Član 6. Zakona RS i član 7. Zakona FBiH

¹² Odluka o restrukturiranju Sistema javnog emitiranja u Bosni i Hercegovini i o slobodi informisanja i ukidanju krivičnih kazni za uvredu i klevetu (http://www.ohr.int/decisions/mediadec/default.asp?content_id=31174)

¹³ Posljednji zvanični podaci dobijeni su od Općinskog suda Mostar i odnose se na 2011. i 2012. godinu: tokom te dvije godine podneseno je 11 tužbi za klevetu, od čega devet u predmetima protiv novinara i medija. Dvije tužbe su u međuvremenu povučene, dok su ostali postupci još u toku pred drugostepenim sudom.

¹⁴ U dodatku ove analize nepotpuni pregled podnesenih tužbi pred Općinskim sudom u Sarajevu koje su od 2007. do početka 2011. godine podnesene protiv medija (prema podacima u sudskim spisima ovog suda, 2011. Godine)

¹⁵ Član 11. Zakona RS, odnosno član 10. Zakona FBiH

¹⁶ Lingens protiv Austrije, 1986. godina

¹⁷ Član 10. Zakona o zaštiti od klevete FBiH, slično član 11. Zakona RS

¹⁸ Član 8. Zakona FBiH i Zakona RS